

УДК 351.82: 330.341.1

О.В. Мязгова,

к.н. держ.упр., завідувач кафедри економіки та менеджменту,
Київський міжнародний університетЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ
ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті узагальнено й проаналізовано зарубіжний досвід державного регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності. Визначено особливості реалізації науково-технічної та інноваційної політики в різних країнах. Визначено напрями вдосконалення української економічної політики у сфері НДДКР з урахуванням зарубіжного досвіду.

Ключові слова: науково-технічна та інноваційна діяльність, ресурсне забезпечення, селективна науково-технічна та інноваційна політика.

Рівень економічного розвитку країни в сучасних умовах визначається безпосередньо досягненнями науки і техніки та ступенем їх використання/ Рівень інноваційних процесів має вплив на різні аспекти загальнодержавного розвитку. Україна має значний науково-технічний потенціал, однак він слабо орієнтований на реалізацію конкретних інновацій у всіх секторах економіки. Подолання відставання майже в усіх галузях і виробництвах потребує рішучих дій з боку держави.

Збільшення ролі і значення науки для розвитку економіки, посилення співробітництва між науковими організаціями, розвиток інтеграційних процесів вимагає вивчення закордонного досвіду у сфері державного регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності.

Ці питання досліджували Т. Бологіб [1], С. Пронкін [3], Т. Степанова [4], І. Шовкун [7–8] та інші. Механізм формування і реалізації науково-технічної й інноваційної політики в зарубіжних країнах різний, оскільки в різних країнах неоднакове співвідношення функцій держави і ринку, застосування принципів централізації і вільного підприємництва, у господарській діяльності, різні організаційні структури регулювання науки. Однак у країнах з ринковою економікою подібні закономірності розвитку виробництва й однакові підходи до інноваційної діяльності, зокрема, до обліку її довгострокових тенденцій і наслідків.

Мета статті – узагальнити закордонний досвід державного регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності. Відповідно до мети в статті визначені такі **завдання**:

- узагальнити й проаналізувати зарубіжний досвід державного регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності;
- визначити особливості реалізації науково-технічної та інноваційної політики в різних країнах;
- визначити напрями вдосконалення української економічної політики у сфері НДДКР з урахуванням зарубіжного досвіду.

До особливостей реалізації науково-технічної та інноваційної політики в різних країнах належать різні частки витрат на дослідження і розробки у валовому національному продукті. За обсягом фінансування наукових розробок у коло країн лідерів світу входять Японія, Німеччина, Швеція, Швейцарія, Південна Корея і США. До другої групи “країн високої технології” належать Великобританія, Франція, Нідерланди, Італія, ізка інших європейських країн і Тайвань.

Умовно можна виділити чотири варіанти інноваційно-інвестиційної політики (моделі), які були пріоритетними в різні періоди, у різних промислово розвинутих країнах і в різних поєднаннях [5]:

- політика “технологічного поштовху” виходить із того, що пріоритетні напрямки розвитку науки й техніки має визначати держава, володіючи для цього необхідними матеріальними ресурсами, можливістю здійснення експертизи та інформаційним забезпеченням. Такий варіант інноваційної політики ґрунтується на наявності науково-технічних і соціально-економічних проблем, розв’язати які можна завдяки розробці відповідних державних програми, великих капіталовкладень та інших прямих форм державної участі. Подібну політику здійснював уряд США в 40–50-х роках у період розквіту “великої науки”, коли виникли і швидко поширились нові технологічні напрямки в галузі електроніки, створення ЕОМ, засобів зв’язку, авіабудування тощо. Така стратегія в різні періоди була характерна для Франції та Великобританії;

- політика “ринкової орієнтації” визнає провідну роль ринкових ресурсів у виборі напрямків розвитку науки й техніки. Вона передбачає обмеження ролі держави в стимулюванні фундаментальних досліджень, створенні економічного клімату та інформаційного середовища для запровадження нововведень у фірмах і здійснення досліджень ринку, а також у зменшенні кількості форм регулювання, що не сприяє стимулюванню ринкової ініціативи та ефективній перебудові ринку. Ця політика активно проводилась у Японії, ФРН, стала пріоритетною в США в 70-х роках, а у 80-х до неї звернулася більшість інших провідних країн;

- політика “соціальної орієнтації” передбачає визначене соціальне регулювання наслідків науково-технічного прогресу, а процес ухвалення рішення базується на широкому соціально-політичному консенсусі із залученням широкої громадськості. Цей варіант інноваційно-інвестиційної політики ніколи не був основним, але окремі його елементи знаходили своє відображення у політиці різних країн;

- комплексна політика, спрямована на зміну економічної структури господарського механізму. Вона передбачає значний вплив провідних технологій на розв'язання соціально-економічних проблем, на зміну галузевої структури, на взаємодію суб'єктів господарювання, на рівень життя тощо. Усе це вимагає нових форм організації та механізмів регулювання розвитку науки й техніки. Японія є нині єдиною промислово розвинутою країною, яка найпоспідовніше, паралельно з ринковою, проводить цю політику, хоча елементи останньої простежуються й у Франції.

За рівнем і формами підтримки у світовій практиці прийнято виділяти державні стратегії активного втручання, децентралізованого регулювання і змішані [2].

При здійсненні стратегії активного втручання держава визнає наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність головними і визначальними факторами економічного зростання національної економіки. Зазвичай, обрання даної стратегії допускає істотні зміни в законодавстві і в зовнішній політиці держави. Подібна стратегія використовується державою в таких країнах, як Японія, Франція, Нідерланди.

Держава не тільки виконує орієнтуючі функції, але й відіграє активну роль в організації і фінансуванні багатьох важливих програм і проектів, здійснення яких робить вагомий внесок у розвиток національної економіки.

Стратегія децентралізованого регулювання — більш складний механізм участі держави в науково-технічній та інноваційній діяльності. Держава, що обрала цю стратегію зберігає важливу роль, але при цьому немає твердих директивних зв'язків, характерних для стратегії активного втручання. Дана стратегія реалізується в США, Великобританії.

Вплив держави на науково-технічну та інноваційну діяльність здійснюється за основними напрямками. Так, держава пропонує в економічній сфері створені в держсекторі науково-технічні нововведення і створює інфраструктуру інноваційної сфери; формує умови, що сприяють підвищенню інноваційної активності всіх учасників інноваційної сфери; виділяє державні ресурси для створення початкового попиту на нововведення, що надалі значно поширюється в національній економіці. При здійсненні цієї стратегії використовуються податкові пільги та інші стимули наукової та інноваційної активності.

Змішана стратегія використовується в країнах, де в економіці значну частину становить державний сектор, і держава зацікавлена в підтримці високого експортного потенціалу галузей цього сектору. У такому випадку щодо державних підприємств держава використовує стратегію активного втручання, а щодо інших — стратегію децентралізованого регулювання. Подібна практика реалізується у Швеції.

Незалежно від рівня і специфіки централізації та регулювання сфери науково-технічної діяльності в різних країнах здійснюються заходи державної науково-технічної політики. Вони можуть бути об'єднані в три блоки, пов'язані з фінансуванням, поширенням технічних знань і конкуренцією. Основним складником системи державної підтримки науково-технічної та інноваційної діяльності є фінансування. Заходи в галузі поширення технічних знань є складовою частиною загальної науково-технічної політики індустріальних країн, орієнтованої на забезпечення процесу впровадження результатів досліджень і розробок у виробництво та наступне поширення їх в економіці. Сучасна держава відіграє важливу роль у сфері формування загальної науково-технічної культури суспільства [1, с. 51].

Методи впливу держави в галузі інноваційної діяльності можна розділити на адміністративні й економічні (прямі і непрямі). Співвідношення їх визначається економічною ситуацією в країні та обраною у зв'язку з цим стратегією державного регулювання — з упором на ринок чи на централізований вплив [2].

Адміністративні методи здійснення інноваційної політики, на відміну від директивних методів регулювання в централізованій системі господарювання, в умовах ринкових відносин базуються на законодавчій основі, що обмежує визначені види діяльності чи сприяє їхньому розвитку. Адміністративне втручання держави в інноваційну діяльність за допомогою правового нормування патентної політики держави і політики стандартизації дозволяє суб'єктам господарювання зберігати монополію на новизну та досягати уніфікації продукції товаровиробників.

Прямі методи державного регулювання інноваційних процесів здійснюються переважно в двох формах: адміністративно-відомчій та програмно-цільовій.

Адміністративно-відомча форма проявляється у вигляді прямого дотаційного фінансування, здійснюваного відповідно до спеціальних законів, прийнятих з метою безпосереднього сприяння інноваціям. Так, у США в 1980 році був прийнятий закон Стівенсона-Вайдлера "Про технологічні нововведення" [6, с. 23], що передбачає низку заходів стимулювання промислових інновацій:

- створення для їхнього вивчення і стимулювання спеціальних організацій у межах апарату виконавчої влади;
- надання сприяння в обміні науковим і технічним персоналом між університетами, промисловістю і федеральними лабораторіями;
- заохочення приватних осіб і корпорацій, що роблять великий внесок у розвиток науки і техніки.

Яскравим прикладом дотаційного державного фінансування може служити відкриття в США інституту промислової технології при Мічиганському університеті, на організацію якого місцевою і федеральною владою було виділено 17 млн. дол. Усього з 133 млрд. дол., що витрачаються в США на НДДКР, частка федерального уряду становить майже половину – 49,3%.

Програмно-цільова форма державного регулювання інновацій допускає конкретне фінансування останніх за допомогою державних цільових програм підтримки нововведень, серед них і в малих наукомістких фірмах; створюється система державних контрактів на придбання тих чи інших товарів і послуг, фірмам надаються кредитні пільги для здійснення нововведень і т.д.

Контрактне фінансування являє собою один з елементів поширеної нині системи контрактних відносин – договорів між замовниками і підрядниками (у даному випадку держава виступає в ролі замовника-споживача НДДКР – наприклад, в аерокосмічній галузі, – а фірма-виконавець НДДКР є підрядником). У договорі чітко передбачаються терміни завершення робіт, конкретний розподіл праці між виконавцями, характер матеріальної винагороди. Чітко обмовляються взаємні зобов'язання й економічні санкції. У США таким чином фінансуються 77% федеральних витрат на НДДКР [2, с. 254].

У більшості промислово розвинених країн інноваційні фірми отримують підтримку на рівні органів державного регулювання.

Особливе місце в системі "прямих" методів впливу держави на інноваційний бізнес посідають заходи, що стимулюють кооперацію промислових корпорацій у сфері НДДКР і кооперацію університетів із промисловістю. Друга з цих форм кооперації викликана усвідомленням об'єктивної необхідності, з одного боку, доведення передових наукових ідей до стадії їхньої комерційної реалізації, з другого – створення умов для зацікавленості промисловості у фінансуванні академічних досліджень. У цьому напрямку державної інноваційної політики чітко виявляється її перспективна спрямованість, зацікавленість у науковій новизні промислових інновацій, що нерідко є вторинним при реалізації інтересів у промислових компаній, які виконують передусім виробничі й комерційні завдання [2, с. 195].

Взагалі ринок не дає ефекту в ситуаціях, коли є нестаток у здійсненні великих інвестиційних проектів, із тривалими строками окупності, високим ступенем прибутку і невизначеності щодо майбутньої норми прибутку. Створення консорціумів, інженерних центрів, наукових і технологічних парків та інших перспективних формувань, які успішно реалізують складні інноваційні ідеї, – наочний приклад ефективності державної підтримки таких ідей, завдяки якій різні організації не тільки усвідомлюють необхідність спільної реалізації інноваційного циклу, але й реально відчувають переваги спільної роботи.

Державна підтримка створення таких організаційних формувань здійснюється в розвинутих промислових країнах переважно у вигляді спеціальних програм різних урядових відомств (у США це в основному Міністерство енергетики і Національний науковий фонд).

У Канаді пряме стимулювання НДДКР державою полягає в наданні державної гарантії кредиту в комерційних банках і державному фінансуванні НДДКР.

У Японії держава здійснює бюджетне субсидування і пільгове кредитування підвідомчих

різним міністерствам науково-дослідних інститутів, державних корпорацій, дослідницьких центрів, що здійснюють НДДКР разом із приватними компаніями. У Німеччині уряд здійснює фінансову підтримку в розвитку довгострокових і ризикових досліджень у ключових галузі науково-технічної та виробничо-господарської діяльності [2, с. 200].

Найдієвішими методами інноваційного регулювання є економічні, засновані на обліку мотиваційних факторів товарного виробництва. Вони відрізняються від адміністративних недирижуваним характером і використанням економічних важелів і регуляторів.

Завданням непрямих економічних методів є формування суспільних, а не індивідуальних умов інноваційної діяльності. Серед них традиційно використовуються: податкове та амортизаційне регулювання, кредитна і фондова політика, цінове регулювання, політика протекціонізму.

Непрямі методи державної інноваційної політики реалізуються переважно через інструменти економічного регулювання. Ці методи не спрямовані на створення інноваційних ресурсів, а пом'якшують наслідки ризиків, що супроводжують інноваційну діяльність, впливають на доступність, ціну і структуру інноваційних ресурсів промислових фірм.

Кредитна політика регулює обсяг фінансових ресурсів, доступних для фінансування нововведень. Ця мета здійснюється регулюванням рівня заощаджень, що виступають головним джерелом кредитних ресурсів на ринку капіталу, а також за допомогою управління рівнем позичкового відсотка. Держава, регулюючи ціну фінансових ресурсів інновації та їх структуру (частку кредитних коштів у загальному обсязі фінансування), активізує інноваційну діяльність. Велику роль у регулюванні інноваційної діяльності відіграє і пільгове кредитування.

Одним з ефективних методів державного регулювання є лібералізація податкового та амортизаційного законодавства. Підприємці реалізують інноваційні процеси з метою одержання більшого прибутку. Схильність до підприємництва взагалі, інноваційного зокрема, регулюється рівнем оподаткування прибутку. Ілюструючи цю думку, угорський економіст Б. Санто наводить таку залежність, що враховується Міністерством промисловості Швеції: "Якщо розмір податку на прибуток варіює між 0 і 25%, то схильність до підприємництва швидко зменшується, якщо ж податок досягає 50% від прибутку, то схильність до інновацій і пов'язаних з ними капвкладень практично зникає" [2, с. 305].

Важливість цього інструменту державного регулювання усвідомлюється майже в усіх промислово розвинених країнах, і кожна з них прагне знайти власну оптимальну модель оподаткування прибутку. У США система податкових пільг на НДДКР існує з 1981 року. Податкова знижка допускає можливість відрахування витрат на НДДКР, пов'язаних з основною виробничою і торговою діяльністю платника податків, із суми оподатковуваного податком доходу. До 1995 року вона становила 25%, нині – 20%. Підраховано, що в цілому амортизаційні і податкові пільги покривають у середньому в США від 10 до 20% загальної суми витрат на НДДКР.

Податкова політика дозволяє державі впливати майже на всі сторони діяльності, пов'язаної з нововведеннями. Диференціація умов оподаткування впливає на технологічну стратегію фірм, структуру, вартість і доступність інноваційних ресурсів, тимчасові параметри інноваційної діяльності [1, с. 50].

Податковою політикою можуть бути передбачені податкові субсидії на визначені види діяльності, зокрема, виключення із суми оподаткованої податком частини доходів, пов'язаних зі створенням і впровадженням нових машин і устаткування, що буде сприяти прискоренню відновлення основного капіталу, стимулювати проведення технологічних нововведень. Диференціюючи оподаткування доходів, отриманих з різних джерел, держава впливає на структуру фінансових джерел інноваційних процесів. Різні умови оподаткування прибутку і додаткового прибутку стимулюють діяльність, пов'язану зі створенням і впровадженням нової техніки.

Податкові пільги на капітальні вкладення найчастіше надаються у вигляді "інвестиційного податкового кредиту". Зазвичай, ця пільга надається компаніям, що направляють інвестиції на впровадження нової техніки, устаткування, технологій і т.п. Ця знижка віднімається (кредитується) від суми нарахованого податку на прибуток компанії (на відміну від звичайних знижок, що віднімаються від суми податків).

Інвестиційна податкова знижка надається лише після введення нової техніки в експлуатацію. Право на отримання податкової знижки настає для компанії автоматично: його не треба доводити й обґрунтовувати, тому що воно закріплене законодавством [1, с. 51].

Розмір знижки встановлюється у відсотках від вартості впроваджуваної техніки і становить: 5,3% у Японії (для електронних техніки й устаткування), 50% у Великобританії (для 1-го року експлуатації нової техніки, технології, матеріалів і т.п.), 10-15% у Канаді (залежно від освоєння

території місця розташування компанії – освоєні чи неосвоєні райони країни) і 100% в Ірландії. У США податкова знижка на інвестиції застосовується лише для енергетичного устаткування [2, с. 309].

За кордоном пільги на НДДКР надаються частіше у вигляді знижок з витрат компаній на ці цілі. Існують два види податкових знижок – об'ємні і приросні. Об'ємна знижка дає пільгу пропорційно розмірам витрат. Так, наприклад, у США, Великобританії, Канаді, Бельгії, Швеції, Італії 100% витрат на НДДКР віднімається від оподатковуваних доходів компаній. В Австралії (приватні компанії) – 150%. У деяких таких країнах, як Нідерланди, Норвегія, Австрія, Малайзія, підприємства енергетичних галузей цілком виключають витрати на НДДКР із прибутку до оподаткування.

Приросна знижка визначається, виходячи з досягнутого компанією збільшення витрат на НДДКР порівняні з рівнем базового року чи середнього за якийсь період. Ця знижка діє після того, як зазначені витрати були зроблені. Максимальна знижка – 50% має місце у Франції, але вона не може перевищувати 5 млн. франків на рік. У Канаді, США, Японії і Тайвані вона становить 20% [8, с. 81].

Деякі закордонні країни використовують одночасно обидва види податкових знижок – і об'ємний, і приросний, але щодо різних видів витрат. Так, у США загальна приросна знижка доповнена об'ємною в розмірі 20% для витрат приватного сектору на фінансування фундаментальних досліджень.

Існує і практика встановлення найвищого рівня розміру списання податків за знижками на НДДКР. У Японії і Південній Кореї він не повинен перевищувати 10% від суми корпоративного податку. А в Канаді, Іспанії і Тайвані найвищий рівень істотно вищий – відповідно 75, 35 і 50%. В Австралії, Франції, Італії і Нідерландах встановлена вартісна межа податкової знижки.

Тимчасове звільнення від сплати податку на прибуток чи часткове його зниження (“податкові канікули”) діє у Франції і поширюється на знов створені дрібні і середні фірми (серед них науково-дослідні) зі зниженням на перші 5 років їхньої діяльності на 50% прибуткового податку, що сплачується ними [7, с. 73].

Вводяться податкові пільги, пов'язані із системою амортизаційних списань. Вони використовуються для стимулювання випереджального розвитку конкретних галузей, заохочення НДДКР чи для загального інвестиційного пожвавлення [1, с. 52].

У цілому в системі державного стимулювання інноваційної діяльності прямі форми (субсидії, позики) поєднуються з менш ефективними, як вважають фахівці, непрямими формами фінансової підтримки інноваційного процесу – податковими пільговими кредитами й амортизаційними відрахуваннями. Усе це спрямовано на стимулювання вкладання фінансових ресурсів приватного сектору в модернізацію та оновлення виробництва.

У високорозвинених країнах широко застосовується прискорена амортизація устаткування як стимул для відновлення виробничих фондів. Так, у США встановлений термін амортизації в 5 років для устаткування і приладів, що використовуються для НДДКР, з терміном служби понад 4 і менше 10 років. У Японії система прискореної амортизації введена для компаній, що застосовують або енергозберігаюче устаткування, або устаткування, що сприяє ефективному використанню ресурсів і не шкодить навколишньому середовищу. Застосовуються різноманітні норми прискореної амортизації – від 10 до 50%. Однак найпоширеніша ставка становить у середньому 15–18%.

З метою активізації інноваційної активності за кордоном держава нерідко стимулює і підготовку кадрів. Так, у Франції 25% приросту витрат на підготовку кадрів звільняються від податків (там, де безробіття велике, ці витрати не обкладаються податками).

Крім цього, за кордоном загальноприйнятим є стимулювання НДДКР урядовими гарантіями через надання довгострокових кредитів для перспективних напрямків досліджень (у США в офіційних урядових документах капіталовкладення в науково-технологічну сферу навіть іменуються “інвестиціями в майбутнє”, а сфера НДДКР розглядається як один з найефективніших механізмів здійснення стратегічних національних цілей) [8, с. 78].

До непрямих економічних методів державного регулювання інновацій належить і політика протекціонізму у вигляді торгово-валютного регулювання, спрямованого на захист і реалізацію нововведень усередині країни. Так, у 1987 році під тиском Асоціації електронної промисловості США адміністрація Рейгана ввела 100% податок на деякі види японської електроніки, ввезеної на американський ринок, що було викликано перевищенням імпорту електронних виробів з Японії над американським експортом відповідних товарів на 16%.

У Франції використовуються методи, що заохочують стимулювання експорту. Ризикові витрати фірм, що створюють філії за кордоном, протягом 6 років можуть вести до зменшення оподаткування [1, с. 48].

Інструментом непрямого впливу на інноваційну діяльність виступає також законодавство, що регулює правила конкуренції. Антирестовські закони, спрямовані на стримування монополізації ринків, активізують інноваційну діяльність господарських суб'єктів [2, с. 103].

Законодавчі норми дуже різноманітні і стосуються багатьох сфер впливу на інноваційну політику. Наприклад, патентне право, що діє в США вже близько 200 років, законодавчо закріплює права винахідників на їхні відкриття – інтелектуальну власність, що допускає монополію автора на науково-технічне рішення. Ця обставина дозволяє винахіднику, подібно землевласнику, отримувати “інноваційну ренту”, тобто плату за користування його винаходом. Таке положення, у результаті, позитивно позначається на активності наукової праці в країні.

Антирестовське законодавство дозволяє підтримувати необхідну твердість конкурентної боротьби – важливого фактора стимулювання інноваційної активності. Ця обставина певною мірою обумовлює спрямованість торгово-валютної політики, орієнтованої на захист інтересів національного капіталу в галузі реалізації нововведень усередині країни.

При всьому різноманітті форм і прийомів стимулювання інноваційної діяльності з боку державних органів у всіх промислово розвинених країнах простежується, однак щось загальне, що дозволяє виділити інноваційну політику як специфічний елемент системи державного регулювання.

Так, відзначається погодженість інноваційної політики з усіма видами державної економічної політики взагалі. Це виявляється у використанні єдиних економічних інструментів державного впливу, що відповідають обраному економічному курсу. Національні орієнтири інноваційної політики виявляються в конкретних моделях, що використовуються різними країнами. Тут позначається нерівномірність економічного розвитку країн, що виявляється у сфері інновацій. Унаслідок цього виникає необхідність зосереджувати національні зусилля на ключових галузях науки і техніки – тих, у яких країна може досягти провідного становища на світовому ринку [2, с. 406]. Зокрема, виділяють американську і японську моделі інноваційної політики.

Американська модель відрізняється найповнішою автономією підприємництва. Орієнтування економічного розвитку здійснюється через виділення особливої галузі, останнім часом це військова технологія, куди держава вкладає кошти і тим самим забезпечує її технологічний пріоритет. Схожу модель використовує й Англія. За останні 5–7 років частка витрат на військові дослідження в загальних витратах на НДДКР зросла туг від 20–25 до 50%.

Японська модель також допускає створення технологічного пріоритету, але при цьому упор робиться на конкретні технології. За останні 10 років технологія будівництва великих танкерів була замінена провідною технологією виготовлення роботів. Іншими словами, на державному рівні визначаються технологічні переваги, які повинні бути досягнуті, і стимулюється їх розвиток для того, щоб потім переводити на нові технології все народне господарство [8, с. 79].

У сучасному світі підставою суспільного прогресу служить швидкий технологічний розвиток, заснований на перетворенні науки в головну продуктивну силу.

Результати конкурентної боротьби між країнами за інноваційні ресурси виявили найефективніші моделі організації науки, досягнення яких у поєднанні з реальним капіталом дають підстави для висновку про пірамідальний характер розподілу світового інноваційного потенціалу [7, с. 72].

Вершину піраміди посідають творці нових технологічних принципів у масових масштабах і в різних сферах, і це місце стабільно належить лідерам бізнесу – компаніям США. Вони виробляють наукоємкий високоефективний продукт, достатнім ринком збуту якого є закритий простір у межах тих транснаціональних корпорацій, які контролюють дослідження зі створення таких технологій.

Другий рівень посідають інновації, присвячені технологіям, які безпосередньо реалізуються на відкритих ринках, монополюючи контрольованих групою інформаційно-фінансових транснаціональних корпорацій західного походження. Наступні нижні рівні піраміди посідають продуктові інновації, у виробництві яких у більшому або меншому ступені використовуються досягнення другого рівня.

Найнижчий рівень посідають “біржові товари” – сировина і продукція першого переділу. Ці товари реалізуються на ринках, де панує споживач, а країни-виробники (такі, як Україна, Росія) постійно піддаються стратегічному ризику внаслідок неможливості вплинути на кон'юнктуру ринку [7, с. 74].

Кожному рівню піраміди властива власна модель побудови науки, яка істотно відрізняється від інших за низкою критеріїв. Ідеться про джерела і механізми фінансування науки, ролі держави й бізнесу в цьому, інституційних формах функціонування науки, стратегії інтеграції в інноваційні процеси, родових зв'язках з бізнесом, ринковій поведінці щодо комерціалізації результатів досліджень і розробок і т.д. Головні відмінності між ними виявляються достатньо чітко, якщо

аналізувати їх за певною схемою.

Порівняльний аналіз моделей науки, тісно пов'язаний з економічним контекстом (масштабами економічних систем країн, якістю і динамікою економічного розвитку) та їх результатами, дозволяє виявити принципові відмінності.

На перших двох рівнях, представлених американською і західноєвропейською моделями, наукові підрозділи вбудовані в структури міжнародного бізнесу. Останні щільно займаються науковим процесом і контролюють реалізацію досягнень науки. Для корпорацій наукова діяльність є чинником конкурентоспроможності, тому спостерігається прискорений розвиток інноваційного складника в приватному секторі. Великі національні і транснаціональні корпорації історично формувалися як основні гравці на інноваційному полі. Вони одночасно фінансують дослідження і втілюють наукові результати в реальні технології та продукти, несуть економічну відповідальність за напрямки науково-технічного прогресу.

У підприємницькому секторі зосереджені провідні сили наукового потенціалу — кадрового, фінансового і т.д. Недержавне фінансування наукових досліджень і розробок істотно перевершує об'єми бюджетного фінансування, досягаючи співвідношення 10 : 1 і більше.

Державний сектор науки займається загальнонаціональними пріоритетами (оборона, охорона здоров'я, вивчення космосу та ін.), фундаментальними науковими програмами. Сильна система політичної влади і державного регулювання підтримує здатність формулювати національну мету в науково-технічній сфері та досягати її виконання.

Тривале існування такої моделі забезпечило якісний ефект — збалансованість складників інноваційного процесу, їх сприйнятливість до нових імпульсів попиту і пропозиції, переваги в створенні та ринковому освоєнні нових технологій. Концентрація і централізація капіталу, наукового потенціалу, виробництва та інфраструктури навколо верхівки піраміди мали внаслідок багатократне збільшення економічної могутності лідерів бізнесу в національному та світовому контекстах, а також безпрецедентний економічний динамізм [8, с. 74].

Виникла “нова економіка”, ядро якої становлять високотехнологічні фірми (IBM, Intel, Microsoft, Dell Computer, Oracle та ін.) і яка базується на науково-технологічній перевазі, конкурентоспроможності продукції на світовому ринку. Ця “нова економіка” є одночасно і синтезом, і результатом складних взаємообумовлених процесів у сфері науково-технічного прогресу.

Таким чином, остання четверть XX ст. для високорозвинених країн світу відзначена тенденціями, властивими постіндустріальному етапу розвитку, який характеризується інтенсивним типом економічного зростання на основі інновацій. Фундаментом останнього служать матеріалізація наукового знання як джерела розширеного відтворювання, прискорення темпів упровадження досягнень науки і подальша масова перебудова виробництва. У провідних індустріальних країнах посилюється пряма залежність темпів економічного зростання від рівня розвитку науки.

Такий тип економічного зростання визначив детермінанти зміни наукової системи, перебудови її інституційної структури, а саме [7, с. 76]:

- наука перетворилася на індустрію знань, стала одним з найдинамічніших і масштабних видів діяльності;
- відбулося швидке зростання чисельності зайнятих у науці і витрат на неї;
- приватні компанії посіли провідне місце у сфері науки як замовники і виконавці дослідницьких проектів;
- лідируючі позиції належать великим корпораціям, що мають кошти для стабільного фінансування досліджень, зміст постійного штату наукових співробітників, експлуатації дослідницького та експериментального устаткування;
- малі фірми відіграють важливу роль у розвитку науки, але не підміняють великі компанії і наукові організації;
- випереджаючий розвиток наукоємких галузей (сфери послуг, високотехнологічних галузей оброблювальної промисловості) супроводився створенням нових дослідницьких лабораторій, домінуванням приватного бізнесу у фінансуванні науки, посиленням взаємодії між секторами науки і напрямками досліджень;
- підвищилась увага до результативності досліджень, ефективного використання ресурсів науки;
- разом з традиційними сформувалися нові інституційні форми територіальної організації досліджень (наукові парки, технополіси та ін.).

На нижчих рівнях піраміди (де перебувають країни пострадянського простору) моделі науки мають іншу інституційну структуру, інші механізми фінансування, шляхи впровадження досліджень і

розробок у виробництво, здатність створювати принципово нові наукові продукти. Ці моделі непостійні, їм властиві швидкі зміни відповідно до трансформаційних зсувів економічних систем країн [7, с. 73].

Якісні зміни політичного і економічного курсу пострадянських країн обумовлюють нинішній стан і майбутнє народногосподарських систем у цілому й у сфері науки, зокрема. Витоки нинішньої інституційної структури, внутрішніх взаємозв'язків і механізмів функціонування науки закладені в колишній плановій економічній системі, що ускладнило пристосування науки до ринкових умов [9, с. 25].

Отже, на основі проведеного аналізу можна дійти таких висновків:

1) Високорозвиненим закордонним країнам з ринковою економікою вдалося відпрацювати різноманітні ефективні інноваційні адміністративні й економічні механізми, засновані на таких принципах: галузевий і предметно-тематичний підхід держави до визначення того, що вважати інноваціями, які види досягнень науково-технічного, технологічного прогресу повинні розглядатися як ключові на даний період; законодавчо закріплена економічна і політична підтримка інновацій з боку влади; автоматичне “включення” заходів державної підтримки інновацій за формальними підставами і незалежно від волі державних чиновників.

2) Державна науково-технічна та інноваційна політика в промислово розвинених країнах спрямована на створення сприятливого економічного клімату для здійснення інноваційних процесів і є сполучною ланкою між сферою “чистої” (академічної) науки і завданнями виробництва.

3) Накопичений закордонний досвід має певний інтерес для вдосконалення української економічної політики у сфері НДДКР. З метою правильного вибору регулювання інноваційних процесів механізм формування та реалізації інноваційної політики необхідно порівнювати з механізмом, який реалізується за кордоном, та адаптувати його до українських реалій. Подолання більшості перешкод щодо розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні перебуває у площині організаційно-управлінських і політичних рішень. Аналіз закордонного досвіду показує, що держава повинна створити умови для усунення суперечностей між незатребуваністю науки та необхідністю оновлення технічної бази всіх галузей господарства, а також забезпечити необхідну фінансову підтримку пріоритетних розробок.

Отже, вивчення досвіду державного регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності закордонних країн дозволяє оцінити закономірності і прогнозувати тенденції в цій галузі, використати отримані результати при формуванні ефективних механізмів державного регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні та її регіонах.

Література

1. Бологіб Т.М. Фінансування науки за кордоном / Т.М. Бологіб // Фінанси України. – 2005. - №4. – С. 46-53.
2. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность / Д.И. Кокурин. – М. : Экзамен, 2001. – 576 с.
3. Пронкин С. Государственное управление зарубежных стран / С. Пронкин. – М. : Аспект-Пресс, 2001. – 416 с.
4. Степанова Т.Н. Опыт построения экономических отношений в научно-технической среде за рубежом / Т.Н. Степанова, В.А. Савченко. – М., 1999. – 48 с.
5. Федулова Л. Інноваційний розвиток економіки: модель, система, управління, державна політика / Л. Федулова. – К. : Інститут економічного прогнозування, 2004. – 234 с.
6. Шевченко В. Донецький науковий центр: сучасність та шляхи розвитку / В. Шевченко // Економіст. – 2003. – № 9. – С. 22–24.
7. Шовкун И. Институциональная модель научной системы Украины в трансформационной экономике / И. Шовкун // Экономика Украины. – 2004. - №11. – С. 69–76.
8. Шовкун І.А. Моделі інноваційного розвитку: міжнародний досвід та уроки для України / І.А. Шовкун // Проблеми науки. – 2002. – №8. – С. 75–83.
9. Яцків Я. Трансформація наукової системи України: перехід до ринку / Я. Яцків // Розбудова держави. – 2002. – №1–4. - С. 18–29.

This article summarizes and analyzes the international experience of state regulation of science, technology and innovation. The features of scientific, technological and innovation policies in different countries. The ways of improvement of Ukrainian economic policy research and development based on foreign experience.

Key words: science, technology and innovation, resource support, selective science, technology and

innovation policy.

В статье обобщен и проанализирован зарубежный опыт государственного регулирования научно-технической и инновационной деятельности. Определены особенности реализации научно-технической и инновационной политики в разных странах. Определены направления совершенствования украинской экономической политики в сфере НИОКР с учетом зарубежного опыта.

Ключевые слова: *научно-техническая и инновационная деятельность, ресурсное обеспечение, селективная научно-техническая и инновационная политика.*

УДК 262.226

Т.С. Рожкова,
к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
М.О. Рожков,
магістрант кафедри економіки та менеджменту,
Київський міжнародний університет

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СУЧАСНОГО СВІТУ

Розглянуто проблеми реструктуризації економіки України у контексті світової трансформації, проаналізовано системні кореляційні зв'язки між тенденціями глобалізації та регіональної інтеграції, з одного боку, і перспективами створення ефективної національної економіки з іншого. Визначено спектр основних практичних завдань будівництва механізму співробітництва з Європейським Союзом.

Ключові слова: *Європейський Союз, механізми та інструменти економічного регулювання, показники економічного зростання, інтеграція, регіоналізація, глобалізація, трансформація тощо.*

Процеси інтеграції України до світогосподарських відносин мають на меті досягнення такого рівня розвитку національної економіки держави, який був би адекватний макрос та мікроекономічним параметрам країн зі сталою ринковою економікою. Причому, не йдеться про досягнення абсолютної тотожності параметрів економічного розвитку та інститутів підприємницької діяльності, що було б на сьогодні мало реальним. Саме це і визначає об'єктивний зв'язок між трансформаційними процесами в Україні та тенденціями глобалізації й регіоналізації в сучасному світі. Реструктуризація економіки України виступає, таким чином, необхідною умовою залучення країни, окремих її економічних суб'єктів до світогосподарських зв'язків і досягнення відповідних цілей у зовнішньополітичній та зовнішньоекономічній сферах. Подібне постановка питання актуалізує потреби здійснення практичних кроків, згідно з комплексним підходом як на рівні національної економіки, так і на рівні міжнародного економічного співробітництва.

Безумовно, зважаючи на гео економічні реалії та історичні умови розвитку України, сказане передусім стосується взаємовідносин з Європейським Союзом. Але доводиться констатувати, що розвиток внутрішньоекономічної ситуації та очевидна загальмованість при проведенні внутрішньоекономічних та внутрішньополітичних реформ самим безпосереднім чином позначається на можливостях інтеграційних процесів.

Про реальне макроекономічне становище України може засвідчити динаміка основних синтетичних макроекономічних показників економічного стану (таблиця 1). Нагадаємо, що в першому півріччі 2012 року ВВП, за даними уряду, зріс на 2,5%. Влада прогнозує гальмування економічного зростання в поточному році до 3,9% з 5,2% в 2011 році через слабку зовнішню кон'юнктуру, високу вартість імпортованого з Росії газу і нижчий, ніж в минулому році, врожай зернових. Водночас, Світовий Банк знизив прогноз інфляції в Україні в 2012 році з 9,4% до 6,1%, а також підвищив прогноз дефіциту бюджету України, включаючи дефіцит НАК Нафтогаз, в 2012 році